

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ, И НАУКИ ПО ДЕЛАМ МОЛОДЁЖИ КБР
Государственное казённое общеобразовательное учреждение
«Школа-интернат для детей-сирот и детей,
оставшихся без попечения родителей, № 5 с.п. Нартан»
(ГКОУ «ШИ №5 с.п. Нартан» Минобрауки КБР)

*Ебгъуанэ «А» классым адыгэ литературэмк1э
щек1уэк1а урок зэ1уха.*

**«Лъагъу хъумэж уи бзэр, лъэпкъ жезыгъэ1э
хабзэр.»**

Егъэджак1уэр - Шэшэн О.З.

Темэр: «Лъагъу хъумэж уи бзэр, лъэпкъ жезыгъэ1э хабзэр.»

Хабзэр къагупсысыркъым - гъащ1эм къыхок1.

Мурадыр: Адыгэ хабзэм хащ1ык1ым хэгъэхъуэн; адыгэ хабзэм къызэщ1иубыдэхэм я гугъу щ1ын; псалъэжъхэр, усэхэр, псалъэ пэжхэр зэпкърыхын; бзэм жезыгъэужь лэжыгъэ егъэк1уэк1ын.

Нэрылъагъухэр: адыгэ хабзэм теухуа тхылъхэр, адыгэ псалъэжъхэр зэрыт газет «Адыгэ нэмыс» уэрэдыр.

Урокым и план:

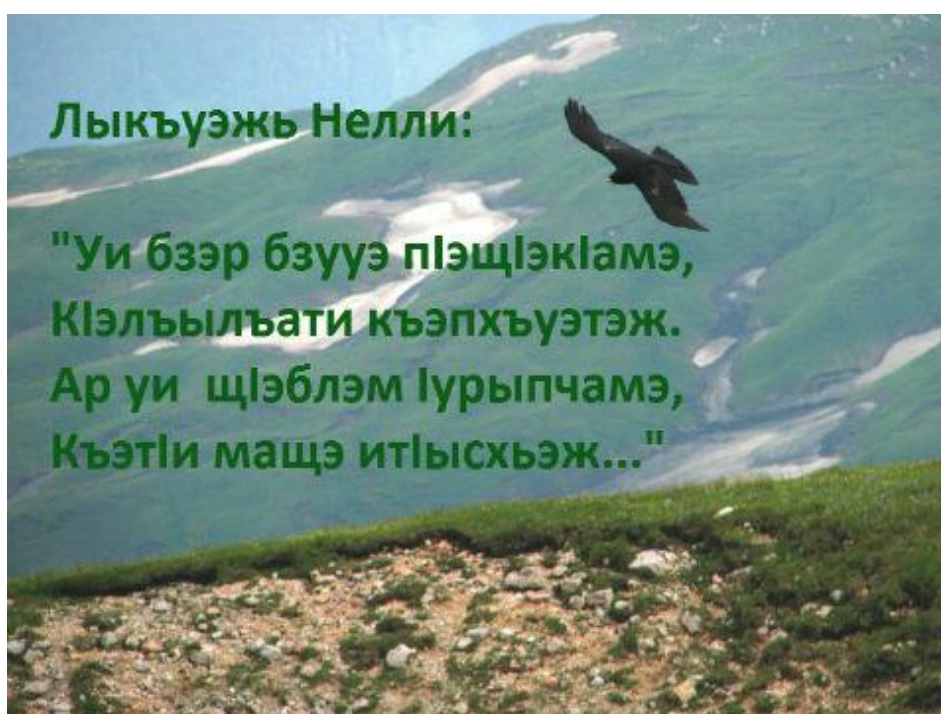
1. Сэлам ехын.

Нобэ фэрэ дэрэ урок щ1ыб еджэныгъэ ди1энуш. Нобэрей ди зэ1уш1эри зыхуэунэт1ауэ щытынур адыгэ хабзэм и зы 1ыхъэщ. Адыгэ хабзэм куэд кызыэщ1еубыдэ. Абыхэм псоми зы урокк1э я гугъу пхуэщ1ынукуым. Ди хабзэ дахэм и фашэ нэхъыф1, нэхъапэ дыдэхэм ящыщщ адыгагъэмрэ адыгэ нэмысмрэ 1ыгъыныр, гъээщ1эныр. Абы кызыэщ1еубыдэ ц1ыхум и щ1ыхьыр зэримыгъэпудыну, ук1ытэр, щытык1эр, гульытэр, нэхъыжбыр гъэлъэп1эныр, бзылхугъэр лъытэныр, сабийм хуэсакъыныр, нэгъуэщ1ыр уи щхъэм пэщ1ыныр, н. ку. Ищхъэк1э щыжыт1а псори кызыэщ1еубыщэ нобэрей ди урокым эпиграф хуэт1щ1ам.

Дэ нобэ ди лъэпкъ хабзэк1э дызэджэр
Уэркъ хабзэу зэман гуэрым щытыгъащ,
Ик1и абы и нэ1э тк1ий гъуээзджэм
Пщ1э зи щхъэм хуэзыщ1ыжыр щ1этыгъащ.
Щытхъуну щ1алэ гуэрым ягу къэк1амэ,
«Уэркъ щауэ хуэдэщ» жалэу шыгуф1ык1т.
Нэмыск1э пщащэм зыгъэлун лъэк1амэ
Лъхукъэл1 унагъуэм хагъэбелджылык1т

Иджы «Адыгэ хабзэк1э мык1уэдыжыр»
Щыжалэк1э, сщымышхъу сэ гъэщ1эгъуэн.
Ат1э ар зейр дунейм щытемытыжк1э
Къэнам зэрызедмыхъэм сыт дэбгъуэн?

Псалъэ гугъухэр: уэркъ - дворянин; уэркъ хабзэ - дворянский обычай;
лхукъуэл - низшее сословие; щауэ щалэ - жених;

АтIэ фэ дауэ къывгурылуэрэ адыгэ хьэл, хабзэ жыхуэтIэхэр? Ар
къритщIэнщ фи унэ лэжыгъэхэм.

Унэ лэжыгъэр къэпщытэн.

Адыгэ хабзэм теухуауэ .

Адыгэ Хабзэ - лъэпкъыр зы зыщI, зэщIэзубыдэ, зэщIэзыIыгъэ Iуэхугъуэшхуэ
дыдэу щытащ. Нэмысыр - адыгагъэм, хабзэр зэрагъэзащIэм и пщальэщ, и
тэрэзэщ, цIыху къэс кIэрылъ гъэсэныгъэр къызэрыщ гъуджэщ. Гу
зылбытапхъэщ Адыгэ Хабзэм ижъ щIихуауэ, «адыгэ» жыхуиIэ псалъэр гъусэ
яхуэхъуауэ жылэгъуэ куэд ди бзэм зэрыхэтым: Адыгэ Нэмыс, Адыгэ Напэ,
Адыгэ псалъэ, Адыгэ унэ, Адыгэ Фашэ, Адыгэ шхыныгъуэ, Адыгэ УкIытэ,

Адыгэ Унэ.

Адыгэ Унэм къыкIыр зыщIэс хъу, псэупIэ къудейкъым, атIэ а унэм гуапагъэ,
цIыхугъэ, хьэщIагъэшхуэ зэрыбгъуэтынурщ. Адыгэ Напэ жиIэмэ ар зей
цIыхум и теплъэ закъуэркъым къыкIыр, атIэ и напэр къабзэу, хабзэншагъэмрэ
нэмысыншагъэмрэ имыуцIэпIауэ зехъэнырщ, цIыху къыIуплъэным зейр
темыукIытыхъу.

Дэ жыдо1э куэдрэ адыгагъэ , адыгэ нэмыс.

«Нэмыс» жыхуи1э псалъэр «номос» алыдж псалъэм кыщещэу ялътэр, кык1ыр «норма» жэуэщ. Ар урысыбзэм ибгъэхъэн хъумэ приличие, скромность, воспитанность, благопристойность жыхуи1э псалъэ къомыр кызэщ1еубыдэ. Адыгэ ц1ыхум и ц1эм «нэмысыншэ» жыуэ пыува хъуамэ, абы пщ1эуи щхъэуи къэзыц1ыхухэм я деж щилэжыгур иухауэ аращ. «Нэмысф1э» жыхуи1эр - адыгэ хабзэр дэгъуэу зыщ1эу, ар пылхъэншэу зыгъэзащ1эращ. Апхуэдэу щыхъук1э «нэмыс» псалъэм кык1ыр адыгэ хабзэр пщ1эн къудейр аракъым, ат1э а хабзэр уэ уздыхуеймк1э умышэу бгъэзэщ1энращ.

Нэмыс зыхэлътыр насыпыншэ зэрымыхъур куэдрэ ягъэунэхуауэ арагъэнщ ди адэжхэм щ1ыжалэр: «Нэмыс здэщымы1эм насыпи щылэкъым», - жалэу. Адыгэхэм ялътэр сабийр балигъ хухъу зыгуэрым щышынэн хуейуэ. Ауэ ар зыщышынэн хуейр удынкъым, ат1э анэ - адэр, нэхыжхэр и 1эдэбым кызэрэплъынурат, хамэ ц1ыхухэм кыхужралэнурат.

Адыгэл1 Адыгэш

Адыгэл1ыр - пэжыныгъэщ, л1ыгъэщ, зауагъэщ, къэмылэнджыжщ, зи псалъэ тебгъуэтэж нэмысф1эщ, хъэлэлщ, гущ1эгъулыщ.

Адыгэшыр - Щхъэмыгъазэщ, псыми маф1эми щымышыну пхок1, бэшэщ, лъэщщ, жэрщ, теплъаф1эщ, ц1эры1уэ – хъуэпсап1эщ

Адыгэ псалъэ. Адыгэ фащэ

Адыгэ псалъэм кызырэмыкIуэу пцIэшхуэ иIащ, ноби иIэнуми зыри зэран хьукъым. ЛыщIыгъуэ куэдкIэ тхыбзэр зыIэшIэхужауэ шыта лъэпкъым шыщым и псалъэм ириджэгу хьунутэкъым, ар и цIэт и напэт. Зи псалъэ трамыгъуэтэжым нэхъ икIагъэ щыгъуэтыгъуеит АдыгэщIым.

У адыгэр пэжмэ, уи бзэгум зыри къекъукъым, пхуэмышцIэн жумыIэ, жыпIамэ, утекIуэдэнуми гъэзащIэ. Ар адыгагъэм и нэщэнэ нэхтыщхьэхэм ящыщ зыщ.

Адыгэ Фащэм кыикIыр уи щIыфэ щIэзыхьумэ кьудеIракъым, атIэ дахагъэщ, уардагъэщ, бжыфIагъэщ, ар зыщыгъыр адыгэ нэсу шытынращ., а фащэм и напэр тримыхынращ.

Цыхухъу щыгъыныр - щIагъыцIэлъы, цей, къэптал, джанэ, гъуэнишэдж, бгырыпх, хьурыфэ е упицIэ пыIэ, лъей, лъахьстэн вакъэ е шырыкъу лъапицэ кIыхьхэр, (щIымахуэм упицIэ лъей, Iэфэ вакъэ), лъейхэр е лъапэ фIэту ящIт, е лъэгупскIэ ирагъэубыдт кьыдэмыкIуейн цхьэкIэ. Бзылхугъэ щыгъыныр - щIагъыцIэлъ, джанэ, бахуцей, щIыIур зыIуль плIэ, гъуэнишэдж лъапэ кIыхь, лъей, лъэпэд, вакъэ, пыIэ - цхьэхуэу щытиц хьыджэбзхэм напицIэ, таж сурэт - нысащIэхэм япэ сабийр ягъуэтыху зэрахьэ. Сабий зыгъуэта анэм зэи пыIэ цхьэритIэгъэжтэкъым, телъыр IэлъэщIрэ, цхьэфIэнхыкIрэт.

Адыгэ Iэнэ.

Нэггэсауэ хабзэ дахэ, хабзэ ткIий тельщ адыгэ Iэнэм .

Аддэ лъэхьэнэжь жыжьэхэми уIэбэжмэ, ди IуэрыIуатэми, нарт хьыбархэми, таурыхь-шыпсэхэми кьыхошцжь сыт щыгъуи адыгэхэм шхын зэмылIэужьыгъуэ куэд яупщэфIу, сыт хуэдиз и лъэпIагъуу хьэщIэ кьахуемыблэгъаами, я щхьэ щIэмыпIэстхьэжу ди лъэпкь шхыныгъуэхэмкIэ ягъэхьэщIэфу зэрыщытар.

Нартыжьхэм я санэхуафэхэм ерыскьышхуэ щызэблахт, хьэщIэ гъэхьэщIэкIэкIи кьулейхэт. А лъэхьэнэ жыжьэми ди лъэпкьым зэфIэгъэувагъэххэу иIэт зытемыукIытыхьын пщэфIапIэрэ абы щIэлъ хабзэ дахэхэмрэ.

Абы щыхьэт тохьуэр тхыдэм и зэман кIыхь блэкIам ди лъэпкьым кьыхыхьэхэкIыжу щыта хамэ зекIуэлIхэм, щIэныгъэлIхэм, дипломатхэм, динрылажьэхэм, тIасхьэщIэххэм я нэгү щIэкIауэ адэгэхэм я щыIэкIэ-псэукIэу дальэгъуахэр зэрыт тхыль кьагъэнахэр. Абыхэм я тхыгъэхэм кьыхошц адыгэхэм хьэщIэшхуэ кьахуэкIуэмэ, зэ гъэшхэгъуэм хуэзэу шхыныгъуэ пщIы бжыгъэ хузэблахыу щытауэ, уеблэмэ, щэм щыфIэкIи кьыхэхуэу. (джэдлыбжьэ, тхьэмщIыгъу ныбэ. Нартыху пIастэ хьэлү мэжаджэ.кхьуейжьапхьэ.....)

Адыгэ Iэнэ хьуэхьу

Дэ ди пасэрей хьуэхьухэр дахэщ, бейщ, гъуээзджэщ, езы хьуэхьухэм мыхьэнэшхуэ яхэлящ. Пасэрей адыгэлIхэмрэ адыгэ цIыхубзхэмрэ хьуэхьу зымыщIэ кьахэкIыу зэрыщымыта дэнэ кьэна, абыхэм я нэхьыбапIэхэм езыхэм хьуахьуэ гурыхуэу уэр-сэру яусыфу щытахэт. [

Іэнэгу Хьуэхьу

Уэ ди тхьэ,
Тхьэшхуэ,
Анэдолэ,
Дыщэ кьуэладжэ,
Мы унагьуэр —
Уардэ унэжьу,
Выжь укIыпIэу,
Нарт ефапIэу,
УнапIэ махуэу,
Пхьэм и махуэр я бжаблэу,
Я бланэлри зэтету,
Гуфэ зэтетхэри кьыдашэу,
Пхьэхьэ-псыхьэри щауибгьуу,
Фызибгьум кIадэр зэIашIэу,
ФызипщIым джэд ягьэхьуу,
Зэпымычыжыр я хьуэхьуу,
Кьызэгүзэчыри я фадэу,
Гьэ мин гьащIэкIэ гьэпсэу!

Нобэ мыбы кьрихьэлIахэм, гугьу кьыддехьахэм

Фи гьащIэр кIыхьу,

Фи нэмысыр льягэу,

Фи насыпыр куууэ

Фи акьылыр хурикьуу,

Гухэхьюэр фи куэду

Тхьэм куэдрэ фигъэпсэу!

Нобэ мыбы кърихьэлахэм, гугъу къыддехьахэм

Фи гъащIэр кIыхьу,

Фи нэмысыр лъагэу,

Фи насыпыр куууэ

Фи акъылыр хурикъуу,

Гухэхьюэр фи куэду

Тхьэм куэдрэ фигъэпсэу!

